

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ενημερωτικό Δελτίο, Νο 3, Μάρτιος 2009

Στις 27 Μαρτίου πραγματοποιήθηκε συνάντηση των Ιδρυτικών Μελών της Ένωσης εν όψει της δικασίμου για την επίσημη αναγνώριση του Σωματείου. Τα μέλη που παρευρέθηκαν συζήτησαν εκτενώς το καταστατικό της Ένωσης, στο οποίο επέφεραν βελτιώσεις, κυρίως στα άρθρα 2 και 3 (μπορείτε να διαβάσετε το τελικό καταστατικό στο δικτυακό τόπο της Ένωσης). Επίσης, οι παρόντες ενημερώθηκαν από τα μέλη της διοικούσας επιτροπής για τα πεπραγμένα του 2008 και του πρώτου τριμήνου του 2009: την ημερίδα για το Θέατρο και τη Ρητορική στην Εκπαίδευση, την εκτενή πρόταση που κατέθεσε η Ένωση για την ένταξη της Ρητορικής στους Καλλιτεχνικούς Αγώνες, τη συνεργασία με τη Δ/ση Β' /θμιας Εκπαίδευσης Α. Αττικής για τη δημιουργία του Δικτύου Σχολείων «Ρητορική και Εκπαίδευση» και τις πολυάριθμες ατομικές δράσεις των μελών της Ένωσης για την επιμόρφωση και την αποστολή υλικού σε εκπαιδευτικούς και σχολεία. Αναλυτική αναφορά πραγματοποιήθηκε στη σημαντική επισκεψιμότητα που έχει η ιστοσελίδα της Ένωσης (έχουν καταγραφεί περίπου 3.200 επισκέψεις μέσα σε τρεις μήνες) και στα περιεχόμενα του ηλεκτρονικού ενημερωτικού δελτίου (που έχει πάνω από 300 αποδέκτες).

Στο 3ο Ενημερωτικό Δελτίο παρουσιάζονται σημαντικές διοργανώσεις του Απριλίου, που απαιτούν ρητορική δεινότητα αλλά και ευρεία ενημέρωση και πρωτίστως γόνιμη σκέψη. Επίσης, σε αυτό το δελτίο συνεχίζεται ο διάλογος για την καλλιέργεια της σκέψης και του λόγου στη σχολική τάξη. Θυμηθείτε ότι το ενημερωτικό δελτίο περιλαμβάνει ανακοινώσεις για εκδηλώσεις, σεμινάρια, ημερίδες, συνέδρια, αγώνες, ομίλους κ.λπ. που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντα και τους στόχους της Ένωσης. Στείλτε μας, έως τις 15 Απριλίου και στην ηλεκτρονική διεύθυνση enosiritorikis@gmail.com, τις ανακοινώσεις σας για ό,τι πραγματοποιήθηκε ή είναι προγραμματισμένο να πραγματοποιηθεί. Για όλες τις στήλες που θα δείτε στο παρόν Ενημερωτικό Δελτίο μπορείτε να στέλνετε προτάσεις.

Η Διοικούσα Επιτροπή

ΝΕΑ ΓΙΑ ΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΤΗΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ... εν συντομία

4ο Πανελλήνιο Δια-Πανεπιστημιακό Πρωτάθλημα Επιχειρηματολογίας Α.Π.Θ.

Ο Σύλλογος Επιχειρηματολογίας και Ρητορικού Λόγου του Αριστοτελείου, υπό την αιγίδα του Α.Π.Θ. και με την υποστήριξη της Ελληνικής Ένωσης για την Προώθηση της Ρητορικής στην Εκπαίδευση οργανώνει φοιτητικούς αγώνες αντιλογίας (debating) στις 4 και 5 Απριλίου 2009 στο πλαίσιο της Φοιτητικής Εβδομάδας.

Ετοιμάστε διμελείς φοιτητικές ομάδες και προγραμματίστε την άνοδό σας στη συμπρωτεύουσα. Οι έως τώρα συμμετοχές περιλαμβάνουν ομάδες από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, το Μετσόβειο Πολυτεχνείο, το Πανεπιστήμιο Πειραιά, το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Οι συμμετοχές «κλείνουν» 15 λεπτά πριν την έναρξη των αγώνων, επομένως έχετε περιθώριο ακόμη και τώρα να το σκεφτείτε... σοβαρά! Θα διεξαχθούν πέντε προκριματικοί γύροι όπου οι ομάδες θα συγκεντρώσουν βαθμούς, ώστε να καταφέρουν να περάσουν στον ημιτελικό γύρο και στη συνέχεια να διεκδικήσουν μια θέση στον τελικό.

Το στυλ ανάπτυξης επιχειρηματολογίας θα είναι το Βρετανικό Κοινοβουλευτικό, που σημαίνει 4 ομάδες / αίθουσα, 2 άτομα / ομάδα, ομιλίες των 6 λεπτών και άλλες λεπτομέρειες, που μπορείτε να πληροφορηθείτε από το μέλος της Ένωσης και υπεύθυνο της διοργάνωσης Άγγελο Εμμανουηλίδη (6947360151, psychosmooth@gmail.com).

Πληροφορίες για το πρόγραμμα, τους κανονισμούς και τον τόπο διεξαγωγής:
<http://debatetourauth.blogspot.com/>

FameLab: μιλώντας απλά για επιστήμη

Με ιδιαίτερο ενδιαφέρον πληροφορηθήκαμε τη διεξαγωγή του FameLab στην Ελλάδα. Καθώς πρόκειται για έναν διαγωνισμό στον οποίο αναδεικνύεται ο προφορικός λόγος, η καλή παρουσία του ομιλητή και το ουσιαστικό περιεχόμενο, θεωρούμε σημαντικό να στηρίξουμε τη διοργάνωση και για αυτό το λόγο μιλήσαμε με τον υπεύθυνο κ. Κώστα Καρπούζη, ανατρέξαμε στον δικτυακό τόπο <http://www.openscience.gr/famelabGreece> και σας μεταφέρουμε τις σημαντικότερες πληροφορίες:

Το **FameLab** είναι ένας διεθνής διαγωνισμός που διοργανώνει το Βρετανικό Συμβούλιο σε διάφορες χώρες της Ευρώπης με σκοπό την ανάδειξη νέων ταλέντων στην επικοινωνία της επιστήμης. Αποτελεί μέρος του ευρύτερου προγράμματος Beautiful Science και δημιουργήθηκε αρχικά στο Επιστημονικό Φεστιβάλ του Cheltenham με σκοπό να φέρει την επιστήμη έξω από τις αίθουσες διδασκαλίας, και να προσελκύσει νέους ανθρώπους με πάθος για την επιστήμη και τη τεχνολογία, οι οποίοι έχουν το ταλέντο να μεταδώσουν τον ενθουσιασμό και τις γνώσεις τους στο ευρύ κοινό.

Ο διαγωνισμός είναι ανοιχτός σε ενήλικες 18 ετών και άνω και απευθύνεται σε ανθρώπους που είναι κάτοικοι Ελλάδας και σπουδάζουν ή εργάζονται στον τομέα της επιστήμης, τεχνολογίας, μηχανολογίας, μαθηματικών, ή ιατρικής - καθηγητές θετικών επιστημών, προπτυχιακοί ή μεταπτυχιακοί φοιτητές, επιστήμονες, ή ερευνητές. Για να δηλώσετε συμμετοχή, συμπληρώστε τη δήλωση συμμετοχής που θα βρείτε στο δικτυακό τόπο του Βρετανικού Συμβουλίου έως τις 3 Απριλίου (<http://www.britishcouncil.org>). Το επόμενο βήμα θα είναι να προσέλθετε στο χώρο που θα πραγματοποιηθεί ο προκριματικός γύρος (15 λεπτά νωρίτερα από την προγραμματισμένη ώρα έναρξης) στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να κάνετε την παρουσίασή σας μπροστά στις κριτές.

Στον **προκριματικό γύρο** (7 Απριλίου στη Θεσσαλονίκη και 9 Απριλίου στην Αθήνα) έχετε στη διάθεσή σας **τρία λεπτά** για να εντυπωσιάσετε τους κριτές με ένα θέμα

διασκεδαστικό, πρωτότυπο και επιστημονικά τεκμηριωμένο.

Οι κριτές αναζητούν συναρπαστικούς διαλόγους, κατανοητούς από το κοινό. Η παρουσίαση μπορεί να γίνει στα Αγγλικά ή στα Ελληνικά. Επιτρέπονται τα εποπτικά μέσα (props), όπως θα δείτε στα βίντεο από τις προηγούμενες διοργανώσεις, αλλά όχι και παρουσιάσεις PowerPoint.

Στον **τελικό** η κριτική επιτροπή θα σας ζητήσει να κάνετε μια **πεντάλεπτη** παρουσίαση πάνω σε ένα σύγχρονο επιστημονικό θέμα, διαφορετικό από εκείνο που παρουσιάσατε στον προκριματικό γύρο. Η κριτική επιτροπή θα υποβάλει ερωτήσεις πάνω στο θέμα και θα κάνει εποικοδομητική κριτική.

Οι **κριτές** είναι κορυφαίες προσωπικότητες από το χώρο της επιστήμης και των ΜΜΕ. Στις προηγούμενες διοργανώσεις, την κριτική επιτροπή στελέχωσαν ο **Γιώργος Ζαγκαδάκης** (εκδόσεις ΑΒΓΟ), ο **Στάθης Γκόνος** (Διευθυντής Ερευνών Ινστιτούτου Βιολογικών Ερευνών και Βιοτεχνολογίας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών), ο **Αντώνης Καφετζόπουλος** (ηθοποιός και παρουσιαστής της εκπομπής "Εύρηκα"), ο **Απόστολος Δοξιάδης** (μαθηματικός, σκηνοθέτης, συγγραφέας), ο **Τεύκρος Μιχαηλίδης** (μαθηματικός, συγγραφέας) και η **Ιωάννα Σουφλέρη** (βιολόγος, ΒΗΜΑ Science).

Ο **νικητής** του ελληνικού τελικού διαγωνισμού FameLab 2009 θα κερδίσει ένα **δωρεάν ταξίδι στο Επιστημονικό Φεστιβάλ του Cheltenham**, που θα γίνει 3-7 Ιουνίου 2009, όπου και θα εκπροσωπήσει την Ελλάδα στο FameLab International και θα διαγωνιστεί μαζί με τους άλλους 9 νικητές της ΝΑ Ευρώπης και της Βρετανίας.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Νέων

Το **Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Νέων (Ε.Κ.Ν.)** είναι ένας θεσμός ο οποίος ξεκίνησε το **1987** στο Fontainebleau της Γαλλίας ως project ενός σχολείου. Οι πρώτες δύο σύνοδοι του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Νέων έλαβαν χώρα στο Fontainebleau, τον Μάρτιο του 1988 και τον Μάρτιο του 1989 αντίστοιχα. Η μεγάλη ανταπόκριση για τις συνόδους αυτές ώθησαν στη διεξαγωγή συνόδων και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Από τότε οι σύνοδοι λαμβάνουν χώρα σε όλη την Ευρώπη, από το Εδιμβούργο ως τη Θεσσαλονίκη, από τη Γάνδη ως τη Βουδαπέστη και από τη Λισσαβόνα ως το Ελσίνκι.

Ο **κύριος στόχος** του Ε.Κ.Ν. είναι να προωθήσει την ευρωπαϊκή διάσταση στην εκπαίδευση και να δώσει στους **μαθητές από 16 ως 22 χρόνων** την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε μια θετική και πρακτική εκπαιδευτική εμπειρία. Το Ε.Κ.Ν. αποτελεί ένα φόρουμ στο οποίο νέοι Ευρωπαίοι μπορούν να εκφράσουν τις δικές τους απόψεις, χωρίς κανένα πολιτικό περιορισμό και προκατάληψη. **Οι μαθητές ενθαρρύνονται να ενδιαφερθούν για τις τρέχουσες εξελίξεις και τη δημοκρατική εξέλιξη, να σκεφτούν ανεξάρτητα και να πάρουν προσωπικές πρωτοβουλίες.**

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Νέων αριθμεί 36 σωματεία υπό την αιγίδα του, που ευθύνονται για την προώθηση των στόχων και των δράσεων του στην εκάστοτε χώρα. Το Ε.Κ.Ν. οργανώνει 3 διεθνείς 9-ήμερες συνόδους το χρόνο, κάθε φορά σε διαφορετική ευρωπαϊκή χώρα και με συμμετοχή 250 ως 300 μαθητών και φοιτητών από 30 και πλέον εθνικότητες. Το πρόγραμμα μιας συνόδου χωρίζεται σε τρία μέρη: Teambuilding, Committee Work και General Assembly. Κατά τη διάρκεια του Teambuilding οι συμμετέχοντες χωρίζονται σε επιτροπές και γνωρίζονται μεταξύ τους μέσα από επικοινωνιακές διαδικασίες τις οποίες καθοδηγούν εξειδικευμένοι teambuilders με διεθνή εμπειρία. Στη συνέχεια ακολουθεί το Committee Work, όπου η κάθε επιτροπή συζητάει και δίνει λύσεις σε ένα συγκεκριμένο θέμα με τη μορφή ψηφίσματος. Τέλος, ακολουθεί το General Assembly (Γενική Συνέλευση), όπου όλες οι επιτροπές συνεδριάζουν μαζί και υπερψηφίζουν ή καταψηφίζουν τα ψηφίσματα που έχουν

προκύψει. Τα ψηφίσματα που εγκρίνονται από τη Γενική Συνέλευση των Διεθνών Συνόδων, διαβιβάζονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρέπει να σημειώσουμε ότι τις συνόδους του Ε.Κ.Ν. έχουν τιμήσει με την παρουσία τους αρχηγοί κρατών, Επίτροποι, Ευρωβουλευτές και άλλοι επίσημοι.

Ε.Κ.Ν. Ελλάδα

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Νέων Ελλάδος (Ε.Κ.Ν.Ε.) είναι ο επίσημος φορέας του Ε.Κ.Ν. στη χώρα μας. Το Ε.Κ.Ν.Ε είναι ένα σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, το οποίο συγκροτήθηκε το 1992 και εδρεύει μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Στο Ε.Κ.Ν.Ε. έχει ανατεθεί, μεταξύ άλλων, η επιλογή και η προετοιμασία των ελληνικών αποστολών που εκπροσωπούν την Ελλάδα στις Διεθνείς Συνόδους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Νέων.

Από το **1994**, το Ε.Κ.Ν.Ε. διοργανώνει κάθε χρόνο **2 Εθνικές Συνδιασκέψεις Επιλογής**, μια χειμερινή και μια εαρινή, στη Θεσσαλονίκη και την Αθήνα αντίστοιχα. Το σωματείο, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, αριθμεί 120 ενήλικα τακτικά μέλη τα οποία συμβάλλουν στην προώθηση του θεσμού σε εθνικό επίπεδο.

Οι ομάδες που θα λάβουν μέρος στην Εθνική Συνδιάσκεψη που θα πραγματοποιηθεί **10,11 και 12 Απριλίου 2009** στο **Αμερικάνικο Κολλέγιο Ελλάδος (Deree College)** θα ασχοληθούν με διαφορετικά θέματα ευρύτερου ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Οι επίσημες γλώσσες εργασίας είναι τα Αγγλικά κυρίως και τα Γαλλικά. Κατά τη διάρκεια των εργασιών οι επιτροπές θα επεξεργαστούν το θέμα τους και θα συντάξουν Σχέδια Ψηφίσματος που θα παρουσιαστούν στη Γενική Συνέλευση.

Οι Εθνικές Συνδιασκέψεις **απευθύνονται σε μαθητές λυκείου**, παρ' όλα αυτά **φοιτητές** οι οποίοι ενδιαφέρονται να έχουν μια εμπειρία στο Ε.Κ.Ν. μπορούν κάλλιστα να το κάνουν. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να επικοινωνούν με το ΕΚΝΕ στο e-mail του σωματείου, το οποίο είναι το ryp.greece@gmail.com.

Τουρνουά debating στα Αγγλικά

Δύο τουρνουά στα Αγγλικά διοργανώνει το Αμερικάνικο ολλέγιο Ελλάδος (*Deree*) τον μήνα Απρίλιο:

Το πρώτο είναι το **XXX7 Invitational Debating Tournament**, ένα πανελλαδικό τουρνουά ανοιχτό σε μαθητές, φοιτητές και αποφοίτους στις **10 και 11 Απριλίου**. Επικεφαλής της ομάδας των κριτών είναι η Ειρήνη Δαμιανάκη, φιναλίστ του τουρνουά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και νικήτρια πολλών διαγωνισμών στην Ελλάδα.

Το δεύτερο είναι το **Athens Open**, το πρώτο διεθνές τουρνουά για φοιτητές πανεπιστημίου που διεξάγεται στην Ελλάδα μετά το Παγκόσμιο του 1998. Οι αγώνες διεξάγονται **24 και 25 Απριλίου**, ενώ για τις ομάδες εκτός Αθηνών προσφέρεται διαμονή στις εστίες του Κολλεγίου χωρίς επιπλέον χρέωση από το κόστος συμμετοχής (registration fee). Επικεφαλής της ομάδας των κριτών είναι ο G. Rhydian Morgan, νικητής δεκάδων πρωταθλημάτων, διακεκριμένου προπονητή και κριτή σε πολλούς τελικούς διεθνών και περιφερειακών διοργανώσεων. Επίσης στην ομάδα των κριτών θα είναι η Alyona Asyamonova, φιναλίστ του Παγκόσμιου και του Ευρωπαϊκού πρωταθλήματος στην κατηγορία των μη Αγγλόφωνων, καθώς και ο Matt Simunes, φιναλίστ της ίδιας κατηγορίας στο τουρνουά του Cambridge. Μέχρι τώρα έχουν δηλώσει συμμετοχή ομάδες από την Αγγλία, την Γαλλία, την Γερμανία, την Κροατία, την Ουκρανία, την Σερβία, την Σλοβενία, την Τουρκία και (φυσικά) την Ελλάδα. Για περισσότερες πληροφορίες απευθυνθείτε στην ηλεκτρονική διεύθυνση drmanos@gmail.com και στα τηλ. 306970939674 (Μάνος Μοσχόπουλος) και 6936468789 (Ειρήνη Δαμιανάκη).

Νέα μελών και ρητορικών ομίλων

Παρουσίαση για τους Αγώνες Αντιλογίας και την αξιοποίηση της Ρητορικής ως μέθοδο διδασκαλίας στα φιλολογικά μαθήματα οργάνωσε η Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων-μέλος της Ένωσης κ. Ζωή Μπέλλα για τους εκπαιδευτικούς των σχολείων της περιφέρειάς της. Η ομάδα αντιλογίας του 16^{ου} Γενικού Λυκείου παρουσίασε έναν ενδιαφέροντα αγώνα, που σχολιάστηκε από

τους παρευρισκόμενους και από το προσκεκλημένο μέλος της Ένωσης Βάλια Λουτριανάκη. Η τελευταία παρουσίασε και πρακτικές εφαρμογές της ρητορικής στη Λογοτεχνία, τη Νεοελληνική Γλώσσα και τα Αρχαία. Στο επόμενο ενημερωτικό δελτίο θα φιλοξενήσουμε τις εμπειρίες των υπεύθυνων της ομάδας αλλά και των ίδιων των μαθητών από την προετοιμασία και τη συμμετοχή στους φετινούς αγώνες.

Σε συνεργασία με τον Δήμο Χαϊδαρίου διεξήχθη στις 14 Μαρτίου διασχολική συνάντηση αγώνων αντιλογίας στο 2^ο Λύκειο Χαϊδαρίου με συμμετοχή οκτώ δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων.

Την επιτυχημένη πρωτοβουλία της διοργάνωσης είχε το μέλος της Ένωσης Ηλίας Ραυτόπουλος και ο Φάνης Κρυστάλλης.

Στις 7 Μαρτίου ο Μανώλης Πολυχρονίδης και η Βάλια Λουτριανάκη διεξήγαγαν στη Φοιτητική Εστία του Δήμου Ζωγράφου **4ωρο σεμινάριο** με θέμα «**Θέατρο, Ρητορική και Επικοινωνία**» σε μεταπτυχιακούς φοιτητές και εκπαιδευτικούς που παρακολουθούν κύκλο επιμόρφωσης του **Εργαστηρίου Λόγου και Τέχνης** του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο πρώτο μισό του σεμιναρίου πραγματοποιήθηκαν ασκήσεις επικοινωνίας και διαπραγμάτευσης που είχαν ως στόχο τη βιωματική συνειδητοποίηση των διαστάσεων και δυσκολιών της διαπροσωπικής επικοινωνίας αλλά και τρόπων επιτυχούς ολοκλήρωσής της. Στο δεύτερο μισό του σεμιναρίου, μέσα από ποικίλες ρητορικές δραστηριότητες και αγωνίσματα αλλά και θεατρικές τεχνικές, οι συμμετέχοντες ήρθαν σε επαφή με τρόπους συστηματικής καλλιέργειας του προφορικού λόγου, της επιχειρηματολογίας, της κριτικής και δημιουργικής σκέψης.

Στις **9 Απριλίου**, στη Βίλα Σαλίγκαρου του Δήμου Χολαργού, ο Μανώλης Πολυχρονίδης θα συντονίσει **δίωρο σεμινάριο** που στοχεύει στη βιωματική συνειδητοποίηση σημαντικών διαστάσεων της διαδικασίας της **επικοινωνίας** αλλά και στη θεωρητική κατανόηση σημείων κλειδιών της επιτυχημένης **διαπραγμάτευσης**. Το κόστος θα είναι 10 ευρώ το άτομο για μέλη της Ένωσης και 30 ευρώ για μη μέλη. Δηλώσεις συμμετοχής ως και την Κυριακή 5/4 στα τηλέφωνα 210-6456690 και 6942407630 ή στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου mpolychronides@yahoo.com.

Στο παρόν ενημερωτικό δελτίο παρουσιάζουμε δύο απόψεις για την ένταξη της Ρητορικής στην Εκπαίδευση: ενός Σχολικού Συμβούλου Φιλολόγων και ενός μαθητή Γ' Γυμνασίου. Ο επιστημονικός λόγος του πρώτου συμπίπτει με τον συναισθηματισμό αλλά και τη λογική τοποθέτηση του δεύτερου στη σημασία που έχει για τους σύγχρονους μαθητές να μπορούν να εκφράζονται και να επικοινωνούν αποτελεσματικά.

Η Ρητορική στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση¹

Δημήτρης Καραδήμας,
Σχολικός Σύμβουλος
Φιλολόγων Νομού Φθιώτιδος
– μέλος της Ένωσης για την Προώθηση
της Ρητορικής στην Εκπαίδευση

Ο προφορικός και γραπτός λόγος των μαθητών καλλιεργείται σήμερα ή, ακριβέστερα, γίνεται προσπάθεια να καλλιεργηθεί με κάποιες αξιώσεις συστηματικότητας στο πλαίσιο του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας. Ο βασικός σκοπός της γλωσσικής διδασκαλίας, τόσο στο Γυμνάσιο όσο και στο Λύκειο, είναι διττός: α. να κατακτήσουν οι μαθητές το βασικό όργανο επικοινωνίας της γλωσσικής τους κοινότητας, «ώστε να αναπτυχθούν διανοητικά και συναισθηματικά», και β. να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του λόγου για τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, «ώστε είτε ως πομποί είτε ως δέκτες του λόγου να συμμετέχουν στα κοινά ως ελεύθεροι και δημοκρατικοί πολίτες με κριτική και υπεύθυνη στάση» [Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών της Νεοελληνικής Γλώσσας για το Γυμνάσιο].

Όποιος είναι υποψιασμένος για τις γενικότερες επιδιώξεις και τους στόχους της ρητορικής παιδείας εύκολα αναγνωρίζει εν προκειμένω τη γλώσσα της ρητορικής παράδοσης. Τα διδακτικά εγχειρίδια μάλιστα που χρησιμοποιούνται στην προσπάθεια επίτευξης αυτών των στόχων έχουν ανοίγματα προς τη ρητορική και τις σύγχρονες μορφές της χωρίς, όμως, κατά κανόνα να την μνημονεύουν. Το ότι η ρητορική δεν μνημονεύεται δεν είναι, βέβαια, μόνον τυπικό ζήτημα, γιατί αντικατοπτρίζει την έλλειψη προσπάθειας για συστηματική και ολιστική προσέγγιση του ζητήματος της διδασκαλίας του προφορικού και γραπτού λόγου. Θα αναφέρω ορισμένα παραδείγματα.

Τα διδακτικά εγχειρίδια του Γυμνασίου και του Λυκείου δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με τον προφορικό λόγο. Υπάρχει ποικιλία θεμάτων και ερωτήσεων που συγκροτούν πλούσιο υλικό το οποίο μπορεί να αποτελέσει τη βάση για συζητήσεις και προφορική ανάπτυξη. Ωστόσο, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια «φιλοσοφία» για τον τρόπο προσέγγισης, τη μέθοδο και την οργάνωση της διδασκαλίας του προφορικού λόγου. Πιθανώς η λανθάνουσα προσδοκία είναι ότι ο καθηγητής στην τάξη, κατά την εξέλιξη του μαθήματος, θα καλύψει αυτό το κενό. Όμως, το κενό αυτό δεν μπορεί να καλυφθεί με αποσπασματικές εμπειρικού τύπου παρεμβάσεις που αφήνονται στη διάθεση και το προσωπικό ενδιαφέρον των διδασκόντων. Πώς, λοιπόν, θα δημιουργήσει το σχολείο μαθητές των οποίων ο προφορικός λόγος θα χαρακτηρίζεται από καθαρή άρθρωση, σαφήνεια, άνεση στην έκφραση, παραστατική και κομψή διατύπωση, οργανωμένη διάρθρωση και λογικά ορθή επιχειρηματολογία; Στο ερώτημα αυτό, πιστεύω, θα απαντήσουμε μόνον μέσα από την επανεισαγωγή της δοκιμασμένης ρητορικής τέχνης στα Αναλυτικά Προγράμματα. Η ρητορική σήμερα δεν μπορεί παρά να αφορά και τα δύο είδη λόγου: τον γραπτό και τον προφορικό. Ένα αυτόνομο, όμως, μάθημα της ρητορικής είναι βέβαιο ότι δεν θα υποτιμήσει τον προφορικό λόγο και δεν θα τον υποτάξει στην εξυπηρέτηση της διδασκαλίας του γραπτού. Ότι η κοινωνία μας έχει ανάγκη τη συστηματική διδασκαλία του προφορικού λόγου δεν νομίζω ότι χρειάζεται ιδιαίτερη τεκμηρίωση. Το επίπεδο του προφορικού μας λόγου είτε πρόκειται για τον ανεπίσημο καθημερινό λόγο είτε για τον επίσημο στις διάφορες εκφάνσεις του (κοινοβουλευτικός, εκκλησιαστικός, δημοσιογραφικός – τηλεοπτικός/ ραδιοφωνικός, κλπ.) δείχνει πιστεύω καθαρά ότι απαιτείται επειγόντως αναβάθμιση. Η ευθύνη γι' αυτή την αναβάθμιση ανήκει στην εκπαίδευση και η λύση βρίσκεται στα χέρια της ρητορικής. Η διδασκαλία του προφορικού λόγου δεν μπορεί ποτέ να περιορίζεται, για τη ρητορική, μόνον σε καθαρά γλωσσικούς κανόνες. Όπως ο λόγος δεν διδάσκεται απουσία λογικής, έτσι δεν μπορεί να διδαχθεί και απουσία κατευθυντηρίων γραμμών ηθικής και αισθητικής. Αλήθεια ποια ρητορική σχολή θα αναλάμβανε την ευθύνη για την ηθική του νόμου

¹ Εισήγηση που παρουσιάστηκε στην ημερίδα «Το Θέατρο και η Ρητορική στην Εκπαίδευση: κοινοί στόχοι και οράματα», που διοργάνωσε η Ένωση σε συνεργασία και με άλλους φορείς.

της ζούγκλας (κερδίζει όποιος φωνάζει περισσότερο) και για την αισθητική του μαινομένου «ομιλητού» που κυριαρχεί στα τηλεοπτικά παράθυρα;

Ας έρθουμε, όμως, στον γραπτό λόγο. Τόσο τα διδακτικά εγχειρίδια του Λυκείου (Εκφραση-Εκθεση), όσο και του Γυμνασίου (Νεοελληνική Γλώσσα), θέτουν επιτακτικά το ζήτημα του επικοινωνιακού πλαισίου (αυτός που μιλάει ή γράφει μιλάει ή γράφει για κάποιον θέμα σε κάποιον, για κάποιον σκοπό, σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο) που στην ουσία δεν είναι τίποτε άλλο από μια διαφορετική διατύπωση της γνωστής μας έννοιας της ρητορικής περιστασης (rhetorical situation), η οποία με τη σειρά της αποτελεί προϋπόθεση επεξεργασίας της περί «καιρού» βασικής εννοιολογικής σύλληψης της κλασσικής ρητορικής. Όσο χρήσιμη, όμως, είναι αυτή η επεξεργασία και περαιτέρω εξειδίκευση για μεθοδολογικούς και διδακτικούς σκοπούς, άλλο τόσο – θα το λμούσα να πω – διαστρεβλωτική μπορεί να αποβεί, όταν αποκόπτεται από τη ρίζα της και έτσι χάνεται η αίσθηση του όλου. Εν προκειμένω ο απλός υπερτονισμός του επικοινωνιακού πλαισίου, μέσα στις σημερινές συνθήκες της εύκολης αλλά επιφανειακής επικοινωνίας, είναι εύκολο να δημιουργήσει στους μαθητές την εντύπωση ή αντίληψη ότι τα μόνα χρήσιμα και άξια λόγου κείμενα είναι εκείνα που καλύπτουν άμεσες και πρακτικές επικοινωνιακές ανάγκες.

Ένα ακόμη παράδειγμα είναι η οργάνωση του υλικού (στα εγχειρίδια του Γυμνασίου και κυρίως του Λυκείου) γύρω από τον βασικό άξονα των κειμενικών ειδών: ξεκινάμε από τα ευκολότερα κείμενα περιγραφής, προχωράμε σε κείμενα αφήγησης, περνάμε στη συνέχεια σε κείμενα ανάπτυξης/ έκθεσης ιδεών και καταλήγουμε στα κείμενα επιχειρηματολογίας. Στο σημείο αυτό ακολουθείται η διάκριση που υιοθέτησε το νεότερο ρητορικό ρεύμα, γνωστό στη διεθνή βιβλιογραφία ως current-traditional rhetoric, και η οποία αποτελεί μετεξέλιξη της αναλυτικότερης αυτή τη φορά διάκρισης της κλασσικής ρητορικής σε δώδεκα είδη λόγου, τα οποία συναντάμε στις προπαρασκευαστικές ασκήσεις των ρητορικών εγχειριδίων (προγυμνάσματα). Η διάκριση που αναφέραμε (περιγραφή, αφήγηση, έκθεση, επιχειρηματολογία) συνοδεύεται από την παραδοσιακή αντίληψη που αντιμετωπίζει τον γραπτό λόγο ως σύνολο συμβάσεων και κανόνων που ποικίλλουν ανάλογα με το είδος του κειμένου και τα οποία πρέπει να γνωρίσει, να αφομοιώσει και να ακολουθήσει ο μαθητής κατά την παραγωγή του γραπτού του λόγου. Η προσέγγιση αυτή είναι χρήσιμη και μάλλον απαραίτητη στη διδασκαλία, χαρακτηρίζεται, όμως, από στατικότητα στην αντιμετώπιση του γραπτού λόγου. Τα γραπτά δοκίμια των μαθητών εκλαμβάνονται ως τελικά προϊόντα προς «κατανάλωση», ως τελικά, ολοκληρωμένα κείμενα προς αξιολόγηση και όχι ως έργα υπό διαμόρφωση. Η αντίληψη αυτή έχει

οδηγήσει σε αυστηρή τυποποίηση, εκφραστική και νοηματική, τα γραπτά των μαθητών μας και την προσπάθεια των διδασκόντων για βελτίωση του γραπτού λόγου σε αδιέξοδο. Το πρόβλημα προέρχεται και πάλι από την αποσπασματική υιοθέτηση ρητορικών διδακτικών θεωριών και μεθόδων. Η ρητορική γνωρίζει πολύ καλά ότι αυτή η προσέγγιση, την οποία περιγράψαμε παραπάνω, οφείλει να συμπληρωθεί με την αντιμετώπιση του γραπτού λόγου του διδασκόμενου (μαθητή εν προκειμένω) ως διαδικασίας εν εξελίξει. Παράλληλα με τη θεωρία περί των ειδών του λόγου η κλασσική ρητορική είχε ήδη αναπτύξει τη θεωρία για τα μέρη της ρητορικής (εύρεσις, τάξις, λέξις, μνήμη, υπόκρισις) η οποία παρακολουθεί έναν λόγο (προφορικό κατ' αρχήν, αλλά και γραπτό) κατά τη διαδικασία της παραγωγής του. Σύμφωνα με την αρχή στην οποία υπακούει και η διάκριση των μερών της ρητορικής, κατά τη διδακτική πράξη (και σε μια ιδανική μορφή της) ο διδάσκων θα πρέπει να είναι παρών σε όλα τα στάδια της διαδικασίας από τη στιγμή που θα τεθεί το θέμα μέχρι τη στιγμή της συγγραφής της τελικής μορφής του κειμένου. Χρειάστηκε να φτάσουμε στη δεκαετία του 1970 για να αναπτυχθεί στον αγγλοσαξονικό κυρίως κόσμο το μοντέλο αντιμετώπισης της παραγωγής γραπτού λόγου ως διαδικασίας εν εξελίξει (process model of composition), το οποίο στην ουσία προσαρμόζει τη θεωρία για τα μέρη της ρητορικής ειδικότερα στην παραγωγή του γραπτού λόγου. Αυτή η πλευρά του θέματος, η οποία εμφανίστηκε στο χώρο των σπουδών που σχετίζονται με τον γραπτό λόγο (composition studies) ως νέα τάση, δεν εκπροσωπείται καθόλου στα βιβλία του Λυκείου. Για να είμαστε δίκαιοι, όμως, κάποια ψήγματα της βρίσκουμε στα διδακτικά εγχειρίδια του Γυμνασίου.

Με τα προηγούμενα παραδείγματα προσπάθησα να δείξω ότι ο αποσπασματικός δανεισμός στοιχείων της ρητορικής θεωρίας και πρακτικής, είτε απ' ευθείας από την πηγή είτε έμμεσα από τις νεότερες μορφές της, όχι μόνον δεν λύνει τα προβλήματα για τα οποία επιστρατεύεται, αλλά μάλλον δημιουργεί περισσότερα. Αυτό που χρειάζεται αναμφισβήτητα είναι μια συνολική επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο διδάσκουμε τις νέες γενιές των Ελλήνων τον προφορικό και γραπτό λόγο. Πιστεύω ότι μόνον η επανεισαγωγή της ρητορικής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση μπορεί να εγγυηθεί τη συστηματική, ολιστική και γι' αυτό αποτελεσματική προσέγγιση στο ζήτημα. Υπάρχουν βέβαια πολλά ερωτήματα στα οποία πρέπει να απαντήσουμε πριν προχωρήσουμε σε αυτό το βήμα. Για την ώρα (έστω και με τη μορφή επιλόγου) θα ήθελα να χρησιμοποιήσω λίγες γραμμές από τον Αίλιο Αριστεΐδη ως ενδεικτική απάντηση σε καιρία ερωτήματα ηθικής φύσεως που μπορεί να τίθενται σχετικά με τον προσανατολισμό της ρητορικής εκπαίδευσης. Γράφει ο ρήτορας: «οὐδὲ εἰ μὴ θαυμασθήσομαι παρὰ τοῖς πολλοῖς, οὐδὲν μοι διαφέρει, ἀλλ' ὥσπερ ὁ φίλοινος οὐκ ἠγείται ζῆμιαν, εἰ μηδεὶς αὐτῷ

πίνοντι συνείσεται, και ό παιδεραστής και ό φιλογύνης ού προς την έτέρων μαρτυριάν την έπιθυμίαν μετέρχονται, αλλά στέργουσιν άν έχωσιν οίς χαιρούσιν, ούτω και έγώ λόγοις συνών και τούτοις άνθ' έτέρων χρώμενος τέρομαι την πρόεπουσαν ίσως μάλλον έλευθέρω τέροψιν και ήδονήν· ώστε μηδ' άν τών γειτόνων μοι συνειδη μηδείς, ού τίθεμαι βλάβος» (Προς Πλάτωνα υπέρ ρητορικής 146-147 D., 432 LCL) .

Η εμπειρία ενασχόλησης με τη Ρητορική²

Αλέξανδρος Σωτηρόπουλος,
μαθητής Γ' Γυμνασίου
(Α' Αρσάκειο Γυμνάσιο Ψυχικού),
διακεκριμένος ομιλητής

Κυρίες & Κύριοι,
Συμμαθητές και συνομήλικοι,
Καλημέρα σας.

Σήμερα για άλλη μία φορά μέσα σε αυτά τα τρία χρόνια που συμμετέχω στο Ρητορικό Όμιλο καλούμαι να εκφωνήσω έναν προτρεπτικό λόγο. Αυτή τη φορά, όμως, σκοπός μου δεν είναι να αντικρούσω κάποια επιχειρήματα ούτε να υποστηρίξω μια συγκεκριμένη θέση. Αυτή τη φορά, θέλω να μοιραστώ με όλους εσάς τις πλούσιες εμπειρίες μου ως μέλος του ρητορικού ομίλου.

Σίγουρα, όποιος ασχοληθεί με τη Ρητορική μία φορά, επιτρέψτε μου την έκφραση, «δεν ξεκολλάει». Έτσι και εγώ, πριν από τρία χρόνια περίπου, μαθαίνω ένα πρωί ότι τα απογεύματα στο σχολείο μου λειτουργεί ρητορικός όμιλος. Παίρνω, λοιπόν, την απόφαση μαζί με κάποιους συμμαθητές μου να παρακολουθήσουμε δοκιμαστικά. Από τότε αποτελούμε τακτικά μέλη του ομίλου και συμμετέχουμε σε κάθε εκδήλωση που μας δίνει την ευκαιρία να μιλήσουμε δημόσια, να επικοινωνήσουμε, να συζητήσουμε.

Αυτό που διαφοροποιεί τη Ρητορική από ένα φιλολογικό μάθημα είναι το κέφι με το οποίο συμμετέχουν όχι μόνο οι μαθητές αλλά και οι καθηγητές. Για αυτό το λόγο ποτέ δεν αναφερόμαστε στη Ρητορική ως «μάθημα» αλλά ως «συνάντηση». Πέραν όμως αυτού η Ρητορική κατέχει ιδιαίτερη θέση στις καρδιές μας για πολλούς λόγους. Αναμφίβολα, αν σήμερα μπορού να σας μιλάω χωρίς να τρέμουν τα πόδια μου, το χρωστάω στη Ρητορική. Το κλίμα το οποίο

επικρατεί τόσο στις συναντήσεις μας όσο και στους αγώνες με έχει βοηθήσει όχι μόνο να αποβάλω κάθε άγχος, όταν απευθύνομαι σε κοινό, αλλά κυρίως να έχω το θάρρος να εκφράζω και να στηρίζω με επιχειρήματα την άποψή μου όπου κι αν βρίσκομαι.

Ακόμη, η Ρητορική με βοήθησε στην οργάνωση της σκέψης μου αλλά και στη δόμηση του γραπτού μου λόγου. Χαρακτηριστικό δείγμα βελτίωσης αποτελεί η καλύτερη απόδοσή μου στο μάθημα της έκθεσης. Επιπλέον, μέσω της Ρητορικής είχα την ευκαιρία να προβληματιστώ και να εκφράσω την άποψή μου επάνω σε κάποια από τα σημαντικότερα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας.

Γιατί, λοιπόν, να μην έχουν όλοι οι μαθητές όλων των σχολείων την ευκαιρία να βελτιωθούν σε πολλά από τα σχολικά μαθήματα, να προβληματιστούν για μείζονα θέματα και να αποκτήσουν το θάρρος να εκφράζουν την άποψή τους με τρόπο τέτοιο, ώστε αυτή να γίνεται κατανοητή και σεβαστή από τους ακροατές τους; Θεωρώ πραγματικά σημαντικό και απαραίτητο να πάψει η Ρητορική να περιορίζεται στους απογευματινούς ομίλους και να γίνει ένα διαφορετικό μάθημα στο οποίο θα έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν όλοι οι μαθητές.

Διότι πριν να ζητηθεί από εμάς τους μαθητές:

- να εκφέρουμε την άποψή μας και να την διατυπώσουμε πάνω σε ένα χαρτί,
- να διαβάζουμε λογοτεχνικά έργα με τρόπο τέτοιο, που η ανάγνωση θα κάνει τις αξίες και το νόημα του κειμένου κατανοητό πρώτα σε εμάς και μετά στους ακροατές μας,
- να απαντάμε σε ερωτήσεις κρίσεως εύστοχα, ευσύνοπτα και πρωτότυπα,
- να στηρίζουμε αποτελεσματικά τις απόψεις μας, ειδικά όταν διαφωνούμε...

... πρέπει κάποιος να μας κινήσει το ενδιαφέρον και να μας δείξει τον τρόπο με τον οποίο όλα αυτά θα επιτευχθούν, όχι μέσα από ένα συνηθισμένο μάθημα, αλλά μέσα από τη συμμετοχή μας σε μία συνεχή πρόκληση για αυτοβελτίωση.

Πιστεύω ότι όλα τα παιδιά μέσα από την εμπειρία της Ρητορικής θα αποκτήσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απέκτησα και συνεχίζω να καλλιεργώ και ελπίζω κάποιοι άλλοι συμμαθητές μου να έχουν επίσης τη δυνατότητα να δώσουν το παρόν στη επόμενη, πανελλαδική εύχομαι, ανάλογη συνάντηση για τη Ρητορική στην Εκπαίδευση.

Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας.

² Εισήγηση που παρουσιάστηκε στην ημερίδα «Το Θέατρο και η Ρητορική στην Εκπαίδευση: κοινοί στόχοι και οράματα», που διοργάνωσε η Ένωση σε συνεργασία και με άλλους φορείς.

Αφορμές για συζήτηση...

Ηλεκτρονικός έλεγχος προσώπου σε σχολεία των ΗΠΑ

Σχολεία στις ΗΠΑ εφαρμόζει σύστημα που σκανάρει τα πρόσωπα των επισκεπτών για να αναγνωρίσει τους ενήλικες που μπορεί να αποτελέσουν κίνδυνο για την ασφάλεια των μαθητών.

Το γυμνάσιο Ρόγιαλ Παλμ στο Φίνιξ της Αριζόνα ελέγχει με κάμερες ασφαλείας τα πρόσωπα των ενηλίκων και τα συγκρίνει με τον κατάλογο όσων έχουν μητρώο για σεξουαλικά αδικήματα. Το σύστημα υποστηρίζει ότι χρησιμοποιείται και για τον εντοπισμό παιδιών που έχουν χαθεί ή πέσει θύματα απαγωγής. Το πρόγραμμα χρησιμοποιεί κάμερες στην είσοδο του σχολείου που είναι συνδεδεμένες με τις κρατικές και πολιτειακές βάσεις δεδομένων σχετικά με τα άτομα που έχουν σεξουαλικό ποινικό μητρώο. Εάν το πρόσωπο του επισκέπτη ταιριάζει με κάποιο από τη βάση δεδομένων, η τοπική αστυνομία ξεκινά σχετική έρευνα. Το σύστημα έχει προκαλέσει αντιδράσεις και ανησυχία ως απειλή στις κοινωνικές ελευθερίες, τόσο ως προς το απόρρητο των προσωπικών δεδομένων όσο και σχετικά με πιθανές τεχνολογικές ατέλειες που μπορεί να οδηγήσουν σε σφάλματα με τραγικές συνέπειες.

Οι βλαβερές συνέπειες των διαγωνισμάτων

Καθηγητές σε σχολεία της Βρετανίας υποστηρίζουν ότι τα υποχρεωτικά διαγωνίσματα για τους επτάχρονους, εντεκάχρονους και δεκατετράχρονους μαθητές δηλητηριάζουν την ύπαρξή τους. Θεωρούν ότι τα διαγωνίσματα μειώνουν την ποιότητα του προγράμματος ύλης, κάνουν τη διδασκαλία ξερή και βαρετή, επιβαρύνουν με υπερβολικό φόρτο εργασίας και δημιουργούν μια γενιά υπερ-αγχωμένων παιδιών. Το Εθνικό Σωματείο των Καθηγητών απειλεί να προχωρήσει σε ολοκληρωτικό μποϊκοτάζ αυτών των διαγωνισμάτων. Ωστόσο η βρετανική κυβέρνηση υποστηρίζει ότι κάτι τέτοιο θα «πρόδιε» τους μαθητές, που κάθονται μπροστά στις επίσημες κόλες για να μετρήσουν την επίδοσή τους και να βελτιώσουν την απόδοσή τους.

Καταπίεση και ελεύθερη επιλογή στη σχολική στολή

Πριν από επτά χρόνια ένα γυμνάσιο στο Αμβούργο αποφάσισε να επαναφέρει την ενιαία σχολική στολή. Δεν επρόκειτο όμως για μια απόλυτη και μονομερή απόφαση. Το χρώμα και

το μέγεθος του λογότυπου συναποφασίστηκε από τους δασκάλους, τους μαθητές και το σχεδιαστή, ενώ δεν υπήρξε υποχρεωτική εφαρμογή του μέτρου. Οι μαθητές στην αρχή συνέχιζαν να εμφανίζονται με τα ρούχα τους, κάποιοι δοκίμασαν τα νέα ρούχα και σταδιακά σχεδόν όλοι προτίμησαν τη σχολική στολή, για να μην διαφέρουν. Πλέον οι 350 από τους 400 μαθητές εμφανίζονται με τη θέλησή τους ντυμένοι με άσπρα ή μπλε μπλουζάκια και ανάλογα παντελόνια – φόρμες. Πρόκειται για μία σχολική γκαρνταρόμπα 25 κομματιών, που κοστολογούνται από 7 έως 25 ευρώ. Η αγορά των σχολικών αυτών ρούχων επιφέρει επιπλέον έσοδα στο σχολείο, ενώ δεν υπάρχουν πλέον κρούσματα ακατάλληλων για το σχολικό περιβάλλον ρούχων, αλλά ούτε και μιας ανταγωνιστικής – κοινωνικής και οικονομικής – πασαρέλας.

Ενδιαφέροντες τίτλοι

Kennedy George (2002). *Ιστορία της Κλασικής Ρητορικής (Αρχαίας Ελληνικής και Ρωμαϊκής)*. Μτφρ. Νίκος Νικολούδης, Αθήνα: Παπαδήμας

Pernot Laurent (2005). *Η Ρητορική στην Αρχαιότητα*. Μτφρ. Ξανθίπη Τσελέντη, Αθήνα: «Δαίδαλος» - Ι. Ζαχαρόπουλος

Δύο έγκυρες πραγματείες που παραθέτουν μια συνοπτική αλλά και πλήρη θεώρηση πολλών παραμέτρων της ρητορικής τέχνης.

Κούτρας Δ.Ν. (επιμ.) (2003). *Περί Ποιητικής και Ρητορικής Τέχνης κατ' Αριστοτέλη – Δ' Διεθνές Συνέδριο Αριστοτελικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εταιρεία Αριστοτελικών Μελετών «Το Λύκειον»

Τα Πρακτικά του Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Αριστοτελικής Φιλοσοφίας, που πραγματοποιήθηκε από την Εταιρεία Αριστοτελικών Μελετών «Το Λύκειον» σε συνεργασία με το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του πανεπιστημίου Αθηνών από 7 έως 9 Δεκεμβρίου 2001. Περιλαμβάνονται ενδιαφέρουσες εισηγήσεις για τον Αριστοτέλη, τον Πλάτωνα, τη νεοελληνική και τη βυζαντινή ρητορική, τους συλλογισμούς κ.ά.